

κληρον ἐν τῷ Χρονικῷ. Ἐν ταύτῃ δὲ τῇ ἐπιστολῇ ὁμολογεῖ, ὅτι εὕρισκει οὐχ ἦττον τέσσαρα αἷτια, δι' ἃ ὁ Κωνσταντῖνος ἠδύνατο τυχὸν νάποκρούσῃ τὴν σύναψιν τοῦ μετὰ τῆς Μαρίας γάμου. Ἦσαν δὲ ταῦτα πρῶτον μὲν τὸ ἔλαττον τοῦ γένους, δεύτερον δὲ ἡ τυχὸν ἄρνησις τῆς ἐκκλησίας νά εὐλογήσῃ τὸν γάμον ἔνεκα τῆς συγγενείας τῆς Μαρίας μετὰ τοῦ Κωνσταντίνου¹, τρίτον, ὅτι ὁ πρῶτος αὐτῆς σύζυγος ἦτο Τοῦρκος καὶ τέταρτον, ὅτι, ἅτε οὔσα πεντηκονταετῆς, εἰ τύχῃ καὶ συλλήψῃται ἐν γαστρὶ ἐν τῷ μέλλειν τεκεῖν κινδυνεύσῃ, ὡς οἱ φυσικοὶ λέγουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπισυμβαίνει, ἐπεὶ ἦν στεῖρα μὴ τεκοῦσά ποτε². Ἀντεπεξερχόμενος δ' ἐν τῇ ἐπιστολῇ διὰ διαφορῶν ἐπιχειρημάτων πρὸς τὰς τυχὸν ἀντιρρήσεις ταύτας τοῦ αὐτοκράτορος, παρώρμα εἰς τὸν μετὰ τῆς Μαρίας γάμον, βεβαιῶν, ὅτι καὶ οἱ γονεῖς αὐτῆς περιχαρῶς καὶ ἀσμένως δέξονται τοῦτο.

Δὲν ἦτο δὲ μόνος ὁ Φραντζῆς ὁ ταῦτα συμβουλεύων, ἀλλ' ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι ὑπέρμαχοι τοῦ μετὰ τῆς ἀμηρίσσης γάμου. Πάντας δ' ὑπερέβαλλεν ἐν τῇ ὑπὲρ τοῦ συνοικεσίου τούτου σπουδῇ ἡ χήρα τοῦ πρωτοστράτορος Καντακουζηνοῦ, ἥτις, συγγενῆς οὔσα τῆς χήρας Μαρίας, μεγάλως συνηγόρει ὑπὲρ αὐτῆς, πλείστας δόσεις καὶ προῖκας ἐπαγγελλομένη³. Ἀλλ' ὁ μέγας δομέστικος⁴ καὶ ὁ Ἰωάννης Καντακουζηνὸς ἀντέκειντο εἰς ταῦτα καὶ παρώτρυνον τὸν αὐτοκράτορα νά προβῇ εἰς τὸ μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Καλοῖωάννου συνοικέσιον. Ἄγνωστος δ' εἶνε ἡ στάσις τοῦ Λουκᾶ Νοταρᾶ, περὶ οὗ μόνον βλέπομεν

¹ Ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε ταύτην τὴν συγγένειαν μετὰ τοῦ οἴκου τῶν Κομνηνῶν τῆς Τραπεζοῦντος, ὅτι ὁ ἀδελφός αὐτοῦ Ἰωάννης εἶχεν ὡς τρίτην σύζυγον Μαρίαν Κομνηνὴν τὴν ἀδελφὴν τοῦ αὐτοκράτορος Τραπεζοῦντος Ἰωάννου, τοῦ θείου τῆς χήρας τοῦ Μουράτ Μαρίας.

² Φραντζῆ σ. 214,14 κ. ἐ.

³ Φραντζῆ σ. 221,2 κ. ἐ.

⁴ Οὕτως ἀνωνύμως ποιεῖται μνησίαν αὐτοῦ ὁ Φραντζῆς σ. 221,16 καὶ ὁ Μοσχοβίτης χρονογράφος τῆς ἀλώσεως παρὰ *Dethier* ἐν τοῖς *Monumenta Hungariae Historica* Τόμ. ΚΒ' μέρ. α' σ. 1096 καὶ 1098,

γράφοντα τὸν Κωνσταντῖνον πρὸς τὸν Φραντζῆν τάδε· ὁ δὲ Λουκάς Νοταρᾶς φανερῶς καὶ ἀφανῶς λέγει, ὅτι οὐδεὶς τῶν ἄλλων πάρεξ αὐτοῦ οἶδε τί ποιεῖ, εἰ μὴ τὰ παρ' αὐτοῦ λεγόμενα καὶ ποιούμενα δυσχυρίζεται ἀληθῆ καὶ καλὰ εἶναι, καὶ πάντα λίθον κινεῖ, τὸ τοῦ λόγου, ὡς καὶ αὐτὸς καλῶς ἐπίσταται. Εἶνε λυπηρὸν, ὅτι ὁ Φραντζῆς δὲν ἔκρινεν ἀναγκαῖον νὰ μεταδώσῃ καὶ εἰς τοὺς ἀναγνώστας τοῦ Χρονικοῦ αὐτοῦ ὅσα ἐγίνωσκε περὶ τῆς γνώμης καὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ μεγάλου δουκός.

Ἐν μέσῳ δὲ τῶν ἀντιδιαμαχομένων τούτων γνωμῶν εὔρεθεις ὁ Κωνσταντῖνος, ἐπείσθη εἰς τὰ γραφέντα ὑπὸ τοῦ Φραντζῆ, καὶ ἀπέστειλεν εἰς Σερβίαν τὸν ἀνεψιὸν τῆς πρωτοστρατορίσσης Καντακουζηνῆς Μανουὴλ Παλαιολόγον. Καὶ ὁ μὲν Βράγκοβιτς καὶ ἡ σύζυγος αὐτοῦ, ἡ ἀδελφὴ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Τραπεζοῦντος, ἀσμένως ἐδέχθησαν τὴν περὶ γάμου πρότασιν τοῦ Κωνσταντῖνου ἀλλὰ τὸ συνοικέσιον ἀπέτυχεν ἔνεκα τῆς ἀρνήσεως τῆς χήρας τοῦ Μουράτ, ἣτις ἔτι ζῶντος αὐτοῦ εἶχε τάξει, ἂν ὁ θεὸς ἤθελε δι' οἰουδήποτε τρόπου ἐλευθερώσει αὐτὴν ἐκ τῶν χειρῶν τῶν ἀσεβῶν, νὰ μὴ συζευχθῆ ποτε μεθ' ἑτέρου ἀνδρός, ἀλλὰ μένειν αὐτὴν ἐν σωφροσύνῃ παρθενεύουσαν καὶ κατὰ τὸ δυνατόν θεραπεύειν θεῶ τῷ τὴν ἐλευθερίαν αὐτῆς χορηγήσαντι¹.

Μετὰ δὲ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ συνοικεσίου τούτου ὁ Φραντζῆς, μαθὼν τὰ γενόμενα, ὠμολόγησε συμφώνως πρὸς τὴν δοθεῖσαν αὐτῷ ἐντολὴν τὸν γάμον τοῦ Κωνσταντῖνου μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ ῥηγὸς τῆς Ἰβηρίας Γεωργίου, ἧς ἀγνοοῦμεν τὸ ὄνομα. Ἄγνωστος δὲ μένει εἰς ἡμᾶς ὁ λόγος, δι' ὃν προὔτιμησε ταύτην τῆς περιωνύμου ἐπὶ κάλλει θυγατρὸς τοῦ Καλοῖωάννου Αἰκα-

¹ Φραντζῆ σ. 216,20-217,4. Ἡ ἀπελευθέρωσις αὕτη τῆς Μαρίας Κομνηνῆς, ἣν ἐνταῦθα ὑπονοεῖ ὁ Φραντζῆς, ἀναφέρεται εἰς τὰ παθήματ' αὐτῆς τὰ σχετιζόμενα πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ συζύγου Μουράτ δίωξιν τῶν ἀδελφῶν, περὶ ἧς ἴδε καὶ τὰ Ἀπομνημονεύματα τοῦ Πολωνοῦ Ἰουδαίου ἐνθ. ἀν. σ. 303.

τερίνης¹, ἣτις ἔγεινεν ἔπειτα σύζυγος τοῦ ἡγεμόνος τῶν Τουρκομάννων Οὐζοῦν Χασάν. Αὐτὸς ὁ Φραντζῆς οὐδέν τι ἄλλο λέγει ἢ ὅτι κρεῖττον ἦν τὸ ἐν Ἰβηρίᾳ συνοικέσιον τοῦ τῆς Τραπεζοῦντος². Καὶ ἀπήτησε μὲν ὁ ῥῆξ τῆς Ἰβηρίας, ἵνα κατὰ τὰ ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ ἀρχαῖζοντα ἔθιμα ἀντὶ προικὸς τῆς νύμφης δοθῶσιν εἰς αὐτὴν χρήματα παρὰ τοῦ μέλλοντος συζύγου, ἀντίστοιχα πρὸς τὰ ἔθνη τῶν ἀρχαίων. Ἄλλ' οὐχ ἥττον ἐπέισθη, ὑποσχεθεὶς νὰ δώσῃ εἰς τὴν θυγατέρα πλὴν πολυτίμων σκευῶν ἀργυρῶν καὶ χρυσῶν καὶ λίθων πολυτίμων καὶ περιδεραίων ἐκ μαργάρων καὶ χρυσοῦ καὶ λίθων πολυτίμων καὶ ἐνδυμάτων καὶ ὑφασμάτων πολυειδῶν πεντήκοντα καὶ ἕξ χιλιάδας χρυσᾶ νομίσματα, ἀντιστοιχοῦντα τοῦλάχιστον πρὸς ἑξακοσίας χιλιάδας δραχμῶν. Πλὴν δὲ τούτων ἔμελλε νὰ ἔχη ἡ μέλλουσα σύζυγος τοῦ Κωνσταντίνου ἑτησίαν δωρεάν τριςχιλίων χρυσῶν νομισμάτων, ἧτοι περίπου τριάκοντα καὶ δύο χιλιάδων χρυσῶν δραχμῶν, ὅπως δαπανᾷ τὸ ποσὸν τοῦτο εἰς ἐλέη καὶ ὡς ἂν ἄλλως ἤθελε δόξῃ αὐτῇ. Καὶ εἰς τὸν Φραντζῆν δὲ ὥρισεν ὁ Γεώργιος ὡς ἀμοιβὴν τῆς συνομολογήσεως τοῦ συνοικεσίου τὴν ἀνάληψιν τοῦ θυγατρίου αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς μελλονύμφου, ἣτις ἔμελλε νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς ὑπανδρείας τῆς κόρης· ὑπεσχέθη δ' εἰς αὐτὸν, ὅτι, ὅταν ἔλθῃ, ὅπως παραλάβῃ τὴν νύμφην, θὰ δώσῃ εἰς αὐτὸν τέσσαρα φορτία μετάξης. Ἦτο δὲ ἡ Ἰβηρικὴ μέταξα ἐξαιρετοῦ ποιότητος, καὶ ἕκαστον φορτίον αὐτῆς ἐτιμᾶτο πεντακοσίων χρυσῶν νομισμάτων. Κατὰ ταῦτα ἡ μεσιτεία τοῦ Φραντζῆ ἔμελλε νὰ μειφθῇ διὰ δωρεᾶς ἀνερχομένης εἰς εἰκοσακισχιλίας περίπου δραχμᾶς.

Ἐπανελθόντος δὲ τοῦ Φραντζῆ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος εὐρέθη σύμφωνος μετ' αὐτοῦ ὡς πρὸς τὸν γάμον μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ ῥηγὸς τῆς Ἰβηρίας,

¹ *Ramusio Delle Navigazioni et Viaggi* Τόμ. Β' σ. 84 παρὰ *Fallmerayer Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt*. Ἐν Μονάχῳ. 1827 σ. 260.

² *Φραντζῆ* σ. 217, 13.

καὶ οὐδὲν ἄλλο ὑπελείπετο ἢ νὰ ἐπικυρώσῃ τὸ εἰς τὸν Φραντζῆν ὑπὸ τοῦ ῥηγὸς ἐκείνου παραδεδομένον χρυσόβουλλον περὶ τοῦ γάμου. Διὸ, καλέσας ὁ αὐτοκράτωρ τὸν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀκολουθήσαντα τὸν Φραντζῆν ἐξ Ἰβηρίας πρέσβυν οἰκειοχείρως ἔμπροσθεν τούτου ἐποίησε σταυροὺς τρεῖς μετὰ κινναβάρεως εἰς τὸ ἄνωτερον τοῦ χρυσοβούλλου μέτωπον εἰς βεβαίωσιν κατὰ τὴν ἐκείνων (τῶν Ἰβήρων) συνήθειαν, καὶ ἔδωκε τὸν χρυσόβουλλον ἐπὶ τὰς χεῖρας τοῦ πρέσβεως, καὶ φησιν αὐτῷ « ἰδοὺ οὗτος », ὀεικνύων τὸν Φραντζῆν, « σὺν θεῷ τῷ ἐρχομένῳ ἔαρι ἐλεύσεται μετὰ τριήρων παραλαβεῖν τὴν ἐμὴν σύνευνον τὴν νεόνυμφον ¹.

Ἄλλ' ἐν ᾧ οὕτως ὠμολογοῦντο τὰ τοῦ γάμου, ἐψιθυρίζετο ἤδη, ὅτι ὁ Μωάμεθ παρεσκεύαζεν ἐπίθεσιν κατὰ τῆς βασιλευούσης· παρίστατο δὲ ἀνάγκη, ὅπως μηνυθῆ εἰς τὴν Πελοπόννησον νὰ ἔλθῃ τις τῶν αὐταδέλφων τοῦ Κωνσταντίνου, ὅπως κανονισθῶσι τὰ τῆς κοινῆς συμπράξεως ὑπὲρ τῆς ἀμύνης. Τὴν ἐμπιστευτικὴν δὲ ταύτην πρεσβείαν ἀνέθηκεν ὁ Κωνσταντῖνος εἰς τὸν Φραντζῆν, ὅστις ἔμελλε κατόπιν νὰ πλεύσῃ εἰς Κύπρον πρὸς τὴν ἀνεψιᾶν τοῦ βασιλέως ², τὴν θυγατέρα τοῦ Θεοδώρου Β' καὶ σύζυγον Ἰωάννου Β' τοῦ Λουσινιανοῦ, βασιλέως τῆς Κύπρου. Ἡ δὲ εἰς Κύπρον ἀποδημία αὕτη σκοπὸν εἶχε πιθανῶς τὴν περαιτέρω συνεννόησιν περὶ τοῦ γάμου τῆς Καρλόττας μετὰ τοῦ Πορτογάλλου βασιλόπαιδος. Εἶτα δ' ἔμελλεν ὁ Φραντζῆς νὰ μεταβῆ εἰς Ἰβηρίαν, ὅπως ἄρῃ τὴν νεόνυμφον καὶ μελλοκυρίαν του κατὰ τὴν δοθεῖσαν αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου ἐντολήν ³. Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξύ εἶχεν ἤδη ἐπέλθει τὸ 1452, τὸ ἀμέσως προηγούμενον τῆς ἀλώσεως ἔτος, αἱ δὲ αὐξάνουσαι περιπλοκαὶ καὶ οἱ ὀσημέραι δεινούμενοι κίνδυνοι ἐματαίωσαν τὴν ἀποστολήν. Οὕτω δὲ ἄνυμφος καὶ ἄτεκνος εὐ-

¹ Φραντζῆ σ. 222,8 κ. ἑ.

² Φραντζῆ σ. 223,4 κ. ἑ.

³ Φραντζῆ σ. 223,18.

ρέθη ὁ Κωνσταντῖνος, ὅτε, ἀναλαβὼν τὸν ἔσχατον ὑπὲρ τῆς κινδυνευούσης Κωνσταντινουπόλεως ἀγῶνα, ἔπεσεν ὡς ἥρωας καὶ μάρτυς τὴν 29 Μαΐου τοῦ 1453 παρὰ τὴν πύλην τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ. Τὸ δὲ γεγονός, ὅτι ἄτεκνος ἀπεβίωσεν ὁ τελευταῖος αὐτοκράτωρ ῥητῶς ἀνεγράφη καὶ ἐν τῷ ἐπισήμῳ κειμένῳ τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀνδρέου Παλαιολόγου, υἱοῦ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Κωνσταντῖνου καὶ δεσπότης Πελοποννήσου Θωμᾶ, ἐκχωρήσεως τῶν ἐπὶ τοῦ βυζαντινοῦ θρόνου δικαιωμάτων εἰς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Κάρολον Η΄. Ἐν τῷ ἐγγράφῳ τούτῳ, συνταχθέντι ἐν Ῥώμῃ τῇ 6 Δεκεμβρίου 1494, γίνεται μνεία *Constantini Palaeologi sui patri sine liberis defuncti*¹.

Καὶ ὅμως παλαιαὶ παραδόσεις καὶ νέα παρανοήσεις συνέχισαν ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν. Ἦδη αὐτὸν τὸν καρδινάλιον Ἰσίδωρον, τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὴν ἄλωσιν παραστάντα ληγᾶτον τοῦ πάπα Νικολάου, εὐρίσκωμεν πλανώμενον ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ἀγαμίας καὶ ἀτεκνίας τοῦ Κωνσταντῖνου καὶ λέγοντα, ὅτι εἶχε θυγατέρας, ἐν τῷ σωζομένῳ αὐτοῦ Θρήνῳ ἐπὶ τῇ ἀλώσει τῆς Κωνσταντινουπόλεως. *Uxorē imperatoris Constantini, filias, primasque aulae virgines, ac matronas principes jussit tyrannus in convivium adduci, λέγει ὁ Ἰσίδωρος περὶ τοῦ Μωάμεθ. Ibi primum ab ipso Mahumete, aliisque ejusdem satrapis constupratae posthaec, nihil valentibus precibus, in frustra dissectae sunt*².

¹ *M. de Foncemagne* Eclaircissements historiques sur quelques circonstances du voyage de Charles VIII en Italie et particulièrement sur la cession que lui fit André Paléologue, du droit qu' il avoit à l'empire de Constantinople ἐν τοῖς Mémoires de littérature tirés des registres de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres. Τόμ. ΙΖ (1751) σ. 572.

² *Isidorōi* Lamentatio ἐκδ. *Dethier* ἐν τοῖς Monumenta Hungariae Historica Τόμ. ΙΛ μέρ. α' σ. 681 § XV. Ὁρθῶς ὁ *Dethier* ἐν ὑποσημειώσει παρατηρεῖ, ὅτι ἡ μαρτυρία αὕτη περὶ συζύγου καὶ θυγατέρων τοῦ Κωνσταντῖνου Παλαιολόγου κατὰ τὴν ἄλωσιν, βιασθεισῶν ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ καὶ τῶν περὶ αὐτὸν σατραπῶν καὶ κατακτηματισθεισῶν, εἶνε ὅλως ἀνακριδής.

Καὶ ἄλλως δὲ παρά τοις Ἑσπερίοις ἦτο διαδεδομένη ἡ ἰδέα, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε κατὰ τὴν ἄλωσιν σύζυγον ἢ τέκνα. Οὕτως αὐτὸς ὁ ἐπίσκοπος Σιένης Αἰνείας Σίλβιος ὁ Πικκολόμινης ὁ ἔπειτα γενόμενος πάπας ὑπὸ τὸ ὄνομα Πίου Β' (1458-1464) ἔγραψεν ἐν τοῖς ὑπομνήμασιν αὐτοῦ, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος εἶχεν υἱόν, διασωθέντα κατὰ τὴν ἄλωσιν εἰς Πέραν, ὅπου ἐδέησε νὰ πολιορκήσωσιν αὐτὸν οἱ Τούρκοι¹. Ἐπ' ἰσης δὲ ὀλίγα ἔτη μετὰ τὴν ἄλωσιν, τῷ 1461, θανὼν Γάλλος χρονογράφος Ματθαῖος de Coucy λέγει ἐν τῷ Χρονικῷ αὐτοῦ, ὅτι ὁ Μουράτ εἶχεν ἀνομήσει ἐπὶ τῆς συζύγου τοῦ Κωνσταντῖνου ἐν αὐτῇ τῇ Ἀγίᾳ Σοφίᾳ καὶ ὅτι ὁ Μωάμεθ ἐνέκλεισε ταύτην εἰς τὸ σαρᾶγιον αὐτοῦ².

Ἄλλ' ὅμως ἤδη κατὰ τὸν δέκατον ἑβδόμον αἰῶνα ὁ Λέων Ἀλλάτιος ῥητῶς διέψευσεν, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος πίπτων ἦτο ἔγγαμος³. Τὸ δὲ παράδειγμα τοῦ Ἀλλατίου ἠκολούθησεν ὀλίγα ἔτη κατόπιν καὶ ὁ Du Cange, ὁμοίως ἀντικρούσας τὴν μαρτυρίαν ταύτην⁴.

Ἀλλὰ καὶ μέχρι τῆς Ῥωσίας περὶ τοὺς χρόνους τῆς ἀλώσεως ἡ βραχὺ μετ' αὐτὴν ἔφθασεν ὁ ψευδὴς θρύλος περὶ συζύγου τοῦ Κωνσταντῖνου κατὰ τὴν ἄλωσιν. Οὕτω βλέπομεν τὸν Ἀνώνυμον Μοσχοβίτην⁵ παριστάνοντα τὴν ἀνώνυμον αυτοκράτειραν μετὰ τοῦ Κωνσταντῖνου, τοῦ πατριάρχου, τῶν

¹ Commentarii σ. 162.

² Ἐκδ. *Biuchon* ἐν τῇ Collection des chroniques nationales francaises. Τὸ Χρονικὸν τοῦ Ματθαίου de Coucy, ὅπερ ἄλλως εἶνε πηγὴ ἀξιολογωτάτη διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν ἐτῶν 1444 μέχρι τοῦ 1461, εἶνε συνέχεια τοῦ ἐκ δύο βιβλίων συνισταμένου Χρονικοῦ τοῦ Ἑγγερράνδου Μονστρελλέτου, ἀλλ' ὑπὸ τινων ἔχει ἐκδοθῆ ἢ μνημονεύεται ὡς τρίτον βιβλίον τοῦ Χρονικοῦ τούτου, καίπερ τοῦ Μονστρελλέτου θανόντος ἤδη τῷ 1453. Δὶ βλέπομεν ἤδη τὸν *Du Cange* (*Familiae Byzantinae* ἐκδ. Παρισίων 1680 σ. 246) παραπέμποντα εἰς *Monstrellet. 3 vol. p. 60.*

³ *De ecclesiae Occidentalis atque Orientalis perpetua consensione.* Ἐν Κολωνίᾳ, 1648 σ. 955-956.

⁴ *Familiae Byzantinae* ἐνθ' ἀν.

⁵ Ἡ διήγησις αὐτοῦ περὶ τῆς ἀλώσεως ἐξεδόθη ἐν Πιερουπόλει Ῥωσιστὶ τῷ 1857 ὑπὸ τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ *J. I. Srjeczneskij* γαλλικὴν δὲ μετάφρασιν αὐτῆς ἐφετύπω·

ἐπισκόπων καὶ τοῦ κλήρου φοιτῶσαν καθ' ἐκάστην εἰς τὸν ναὸν τοῦ Κυρίου καὶ ἀπευθύνουσιν δεήσεις πρὸς διάσωσιν τῆς πόλεως ¹.

Ἐπειτα δὲ βλέπομεν παρ' αὐτῷ τὸν πατριάρχην πορευόμενον τῇ 25 Μαΐου μετὰ τῶν μεγιστάνων τοῦ Βυζαντίου καὶ τῆς συγκλήτου εἰς τὰνάκτορα καὶ συμβουλεύοντα τὸν αὐτοκράτορα νὰ ἐγκαταλίπη τὴν Κωνσταντινούπολιν μετὰ τῆς αὐτοκρατείας ². Κατόπιν δὲ ὁ αὐτοκράτωρ αὐτὴν τὴν ἡμέραν τῆς ἀλώσεως κοινωνεῖ ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ τῶν ἀχράντων μυστηρίων μετὰ τὸν ἀποχαιρετισμὸν τοῦ πατριάρχου, τοῦ κλήρου καὶ τῆς αὐτοκρατείας ³. Ἐπὶ τούτοις δὲ, παραληφθεῖσα αὕτη ὑπὸ τοῦ μεγάλου δουκὸς Νοταρᾶ ⁴ καὶ τῶν στρατηγῶν μετὰ πλήθους εὐγενῶν παρθένων καὶ νεανίδων, ἀπεστάλη ἐπὶ πλοίων καὶ τῶν γαλερῶν τοῦ Ἰουστινιάνη εἰς τὰς νήσους καὶ τὸν Μορέαν ⁵, καὶ ἡ διάσωσις αὐτῆς ἀνηγγέλθη ἀργότερον εἰς τὸν σουλτᾶνον, ὅτε οὗτος ἀμέσως μετὰ τὴν ἀλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπέστειλεν ἄνδρας πρὸς ζήτησιν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῆς αὐτοκρατείας καὶ προσεκομίσθη αὐτῷ μόνον ἡ κεφαλὴ τοῦ Κωνσταντίνου ⁶.

Ὁ Ῥῶσος ἐκδότης τῆς περὶ ἀλώσεως διηγήσεως ταύτης τοῦ Ἄνωνύμου Μοσχοβίτου, ὁ Srjeznjeskij, προέβη εἰς τὴν ματαίαν ἀπόπειραν νὰποδείξη, ὅτι πράγματι κατὰ τὴν ἀλωσιν ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε σύζυγον. Στηρίζεται δὲ τοῦτο μὲν εἰς τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Θεοδοσίου Ζυγομαλᾶ, περὶ ὧν ἔσται ἡμῖν κατωτέρω ὁ λόγος, καὶ εἰς τὰπομνημονεύματα τοῦ Αἰνείου

σεν ὁ *Dethier* ἐν τοῖς *Monumenta Hungariae Historica* Τόμ. KB' μέρος α' σ. 1051-1122.

¹ *Dethier* Ἐνθ. ἀν. σ. 1072.

² Ἐνθ' ἀν. σ. 1100.

³ Ἐνθ' ἀν. σ. 1113.

⁴ Ἐνθ' ἀν. σ. 1118.

⁵ Ἐνθ' ἀν. σ. 1115.

⁶ Ἐνθ' ἀν. σ. 1117 κ. ε.

Σιλβίου, ἦτοι τοῦ πάπα Πίου Β' ¹. Ἀλλὰ πόσον ἐπισφαλῆ θεωρεῖ καὶ αὐτὸς τὰ ἐπιχειρήματα ταῦτ' ἀποδεικνύει τὸ γεγονός, ὅτι ἐν τέλει τῆς βραχείας περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἐξετάσεως ἀναγκάζεται νὰ ἐρωτήσῃ μὴ τοι μᾶλλον ἀντὶ αὐτοκρατείας πρέπει νὰ ποδεχθῶμεν ῥήγισσάν τινα ἢ δέσποιναν ἐκ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου, σύζυγόν τινος τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀρχόντων καὶ ὄχι αὐτοῦ τοῦ αὐτοκράτορος ².

Ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς Ἕλλησι δὲν ἔλειψαν παραδόσεις περὶ συζύγου καὶ τέκνων τοῦ Κωνσταντίνου κατὰ τὴν ἄλωσιν. Ἀπήχησιν τῶν παραδόσεων τούτων δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὰ τοῦ περὶ τὰ μέσα τοῦ δεκάτου ἔκτου αἰῶνος ἀκμάσαντος μεγάλου λογοθέτου Ἰέρακος, ὅστις ἐν τῷ ἐμμέτρῳ αὐτοῦ Χρονικῷ τῷ ἐπιγραφομένῳ Διὰ τὴν τῶν Τούρκων βασιλείαν λέγει τὰ ἑξῆς·

Ὁ Κωνσταντῖνος κράτωρ δέ, ὁ Δράγασης τοῦ πίκλην,
ἐν τῷ μεγίστῳ τῷ ναῶ τῆς τοῦ θεοῦ Σοφίας
τῆς παρ' Ἰουστινιανοῦ ἐκ βάθρων ἐγερθείσης
καταφυγὼν ὁ δυστυχῆς σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις
μεταλαμβάνει τῶν φρικτῶν Κυρίου μυστηρίων
αὐτός τε καὶ οἱ σὺν αὐτῷ παῖδες ὁμοῦ καὶ δοῦλοι·
τὴν ὁμευνέτιν φεῦ δ' αὐτοῦ κατατομεῖ τὸ πρῶτον
καὶ παῖδας καὶ τοὺς συγγενεῖς καὶ τοὺς οἰκείους πάντας,
μὴ ζῆν προκρίνας, θανεῖν δέ, αὐτοῦ ἐπὶ τὸ σέβας ³.

Ὀλίγον δὲ χρόνον μετὰ τὸν Ἰέρακα, εἴτ' ἐξ αὐτοῦ παραλαμβάνων, εἴτε ἀνεξαρτήτως ἀπ' αὐτοῦ ὁ Θεοδόσιος Ζυγομαλάς ἐν τῇ περὶ τῶν κινδύνων καὶ συμφορῶν τῆς Κωνσταντι-

¹ Pii II Commentarii σ. 162.

² *Srjeseņjeskiĵ* Provest o Tchariograd (Ἀπομνημονεύματα περὶ Κωνσταντινουπόλεως ῥωσιστί). Ἐν Πετροπόλει. 1855 σ. 32 σημ. 21. Πρβλ. *Dethier* ἐνθ' ἄν. σ. 1072 σημ. 21.

³ Σάθα Μεσαιωνικὴ βιβλιοθήκη Ἐν Βενετίᾳ. 1872 Τόμ. Α' σ. 266 κ. ἐ. στ. 616-677.—*Dethier* ἐν τοῖς Monumenta Hungariae Historica Τόμ. ΚΑ' μέρ. α' σ. 669-677.

νουπόλεως ἐπιστολῇ τῇ πεμφθείσῃ πρὸς τὸν ἐν Τυβίγγῃ καθηγητὴν Μαρτίνον Κρούσιον ἔγραψε περὶ τοῦ Κωνσταντίνου τάδε· Φέρεται δὲ λόγος ὅτι πρότερον μεταδοὺς τῶν θείων μυστηρίων τοῖς παισὶν αὐτοῦ, τῇ βασιλίσῃ καὶ πολλοῖς συγγενέσι καὶ οἰκείοις, ἀπαντας ἀποκεφαλίσθῃναι προσέταξε τοῦ μὴ αἰχμαλωσίας τυχεῖν. Καὶ προσθέτει ἔπειτα ταῦτα· Βασιλίσης ὄνομα ὑστάτης οὐκ οἶδα. Ἡρώτησα γὰρ πολλοὺς, καὶ οὐδεὶς μοι εἶχε λέγειν ἀληθείας ῥήματα ἢ γραφὴν δεῖξαι¹.

Καὶ ὁ Κρούσιος δ' ἐπίστευε τὰ ὑπὸ τοῦ Ζυγομαλαῖ ἐπιστάλῃντα, ἔχων ἄλλως ὑπ' ὄψιν καὶ τὴν μαρτυρίαν τοῦ καρδινάλιου Ἰσιδώρου². Προσθέτει δὲ, ὅτι δὲν ἐπετεύχθη ἢ ἀνεύρεσις τοῦ ὀνόματος αὐτῆς ἐκ βιβλίων, ὅτι δὲ οὐδ' αὐτὸς ἠδυνήθη νὰ μάθῃ τι περὶ αὐτῆς εἴτ' ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἴτ' ἐκ Βενετίας· ἐκφράζει δὲ τὴν ἀπορίαν αὐτοῦ, ὅτι ἐλησμονήθη ἐν ταῖς ἱστορίαις ἐπὶ τοσοῦτον γυνὴ οὕτως ἐπιφανῆς³. Δεικνύων δὲ τέλος ὁ φιλέλληνας Γερμανὸς καθηγητὴς τὴν συμπάθειαν αὐτοῦ καὶ τὸ ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τοῦ τελευταίου βασιλέως τοῦ Βυζαντίου καὶ τῆς ἀνωνύμου βασιλίσης, συνέταξε τὰ ἐξῆς δύο εἰς αὐτοὺς ἐπιτάφια. Καὶ τὸ μὲν εἰς τὸν Κωνσταντίνον ἔχει ὧδε·

** Ἐνθάδε, ποῦ θεὸς οἶδε, κάρη σέο πατρὶς ἔχωσεν,*

** Ἑλλήνων ἀγὲ λοῖσθε, ταλάντατε Κωνσταντῖνε.*

Τὸ δ' εἰς τὴν ἄγνωστον βασίλισσαν εἶνε τοῦτο·

** Ἐνθάδε, ποῦ θεὸς οἶδε, τάφος σὸς ἀνώνυμος ἐστὶν*

¹ Μαρτίνου Κρούσιου Turcograecia. Ἐν Βασιλείᾳ. 1584 σ. 96.

² Μετὰ ταύτης (ἴδε ἄνωτέρω σ. 446) συμφωνοῦσι σχεδὸν αὐτολεξεί ὅσα χωρὶς νὰ μνημονεύῃ τῆς πηγῆς αὐτοῦ λέγει ὁ Κρούσιος (Turcograecia σ. 57)· Fortasse haec altera δέσποινα fuit illa miserima, de qua scribitur: Imp. Constantini uxorem, filias et alias nobiles foeminas, iussu Tyranni, in convivium adductas fuisse, et post contumeliam dissectas.

³ Turcograecia σ. 57· Nomen eius nondum ex libris inuenire: sed nec e Constantinopoli, nec Venetiis, cognoscere potui. Mirum, personae tam illustris tantam in Historiis obliuionem esse.

¹ Ἑλλήνων βασιλις, Νιόβην κρύπτουσα γούδη¹.

² Ὁψεσιν ἀλλὰ φιλάνθρωπος θεὸς ἡμετέροισι²,
χάρμασιν ἀλήκτοις ἀπὸ δάκρυα πάντα καθαίροι³.

Ἄλλ' αἱ παραδόσεις, ἅς διέσωσαν ὁ Ἰέραξ καὶ ὁ Θεοδόσιος Ζυγομαλάς, δὲν εἶνε αἱ μόναι ὑπάρχουσαι παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ περὶ τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου ὡς συζύγου καὶ πατρός. Ἀκόμη καὶ τὴν σήμερον ὡς ἐσχάτη τις ἀπὸ τῆς τραγωδίας τῆς ἀλώσεως ἀπήχησις φέρεται ἀνὰ τὰ στόματα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ παράδοσις, πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος διαδεδομένη, ἣν ἀκούσας τῷ 1900 ὡς ἐξῆς μετέδωκεν εἰς τὸν κ. Πολίτην ὁ κ. Α. Καρκαβίτσας:

Ὄταν οἱ Τούρκοι ἐπῆραν τὴν Πόλη καὶ ἐσκοτώθηκεν ὁ βασιλεὺς μας, ὁ σουλτᾶνος ἐπῆρε γυναῖκά του τὴ βασίλισσα. Μὰ ἡ βασίλισσα ἦταν γγαστρωμένη μὲ τὸ βασιλιᾶ, ἕξι μηνῶν. Ὄταν ἦρθ ἡ ὥρα ἡ καλὴ καὶ ἐγέννησε ἡ βασίλισσα, ὁ σουλτᾶνος ἔλειπε ἔς τὸν πόλεμον τῆς Βλαχίας, καὶ ἡ βασίλισσα τὸ βάπτισε τὸ παιδί καὶ τὸ βγαλε Παναγῆ. Ὄταν ἦρθε ὁ σουλτᾶνος καὶ ἐρώτησε γιὰ τὸνομα τοῦ παιδιοῦ, τὸ εἶπαν πῶς λογιέται Χάν. Ὁ σουλτᾶνος ἐκεῖνον τὸν καιρὸ ἐγύριζε ἀπάνου κάτου ἔς τὰ σφερία, κ' ἡ βασίλισσα μοναχῆ ἐπῆρε τὴν ἀνατροφή τοῦ μικροῦ· τὸ ἐμάθαινε τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ τὴ χριστιανικὴ πίστη μὲ σοφοὺς δασκάλους καὶ θρησκους ἱερωμένους. Μὰ αὐτὸ ἐπροτιμοῦσε πάντα τὴν τούρκικη πίστη καὶ ἂν ἐπήγαινε μικρὸς ἔς τὴν ἐκκλησιᾶ, μεγάλος ἔτρεχε ἔς τὸ τζαμί κ' ἐλάτρευε τὸ Κοράνι καλύτερ' ἀπὸ τὸ Βαγγέλιο, καὶ τοὺς Τούρκους περισσότερο ἀπὸ τοὺς Χριστιανούς. Καὶ ὅταν ἔς ἕλιγο ἦρθε κ' ἐγέννηκε αὐτὸ σουλτᾶνος, ἔρρηξε ὅλο του τὸ μῖσος ἔς τὴ θρησκεία μας. Ὄπως ὁμως καὶ ἂν εἶναι, οἱ σουλτᾶνοι εἶνε σπορὰ χριστιανικὴ⁴.

¹ Κατὰ τὴν ἰδίαν τοῦ Κρουσίου λατινικὴν μετάφρασιν διὰ τούτων θέλει νὰ εἴπῃ, ὅτι ὑπερέβαλεν ἐν τῷ πένθει καὶ αὐτὴν τὴν Νιόβην.

² Παρὰ τῷ Κρουσίῳ ἡμετέροισι.

³ Turcograecia σ. 57.

⁴ Ν. Γ. Πολίτου Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, Παραδόσεις. Ἐν Ἀθήναις. 1904. Μέρ. Α' σ. 26 κ.έ.

Ἐπάρχει δὲ τῆς παραδόσεως ταύτης καὶ ἄλλη παραλλαγή, ἢ ἐξῆς·

Ὅταν ἐπῆραν οἱ Τούρκοι τὴν Πόλην, ἡ χήρα τοῦ βασιλιᾶ τῶν Ἑλλήνων ποῦ ἐσκοτώθηκε, ἐκλείστηκε ἔς τὸ παλάτι της. Ὁ Μουχαμέτης ἐπολέμησε νὰ σπάσῃ τοῖς πόρταις τοῦ παλατιοῦ καὶ δὲν μπόρεσε· ἀναγκάστηκε λοιπὸν νὰ δεχτῆ τοῖς συμφωνίαις ποῦ τοῦ ἔβαλε ἡ χήρα· δηλαδὴ πρῶτον μὲν νὰ εἶναι ἔς τοὺς δρόμους τῆς Πόλης ἓνα πεζοδρόμιον γιὰ μόνους τοὺς Ἕλληνας· δεύτερον εἰς τὰς κηδείας τὸ πρόσωπον τῶν νεκρῶν νὰ εἶναι ξέσκεπον καὶ ὄχι σκεπασμένον ὡς τῶν Τούρκων· καὶ τρίτον ὅλα τὰ νομίσματα ποῦ θὰ κόψῃ ὁ σουλτᾶνος νὰ ἔχουν τὸ ὄνομα τοῦ Κωνσταντίνου ἢ τῆς Κωνσταντινούπολης. (Μερικοὶ ἀναφέρουν καὶ περισσότεραις συμφωνίαις, ἕως σαρᾶντα) — Οἱ συμφωνίαις αὐταῖς βαστειοῦνται ὡς τὰ σήμερα· καὶ οἱ δρόμοι ἔχουν ἓνα πεζοδρόμιον γιὰ τοὺς Ἕλληνας, καὶ τὰ λείψανα τὰ θάφτου ξέσκεπα καὶ τὰ νομίσματα ἔχουν τὸ ὄνομα τοῦ Κωνσταντίνου ἢ τῆς Κωνσταντινούπολης¹.

Οἱ πρῶτοι ἐκδόντες τὴν παραλλαγὴν ταύτην δὲν σημειοῦσι πόθεν παρέλαβον αὐτὴν καὶ ἂν εἶνε ἑλληνικὴ ἢ τουρκικὴ². Διότι δὲν λείπουσι πράγματι πλὴν τῶν ἑλληνικῶν, τῶν φραγκικῶν καὶ ῥωσικῶν θρύλων, οὓς ἐξητάσαμεν ἤδη, καὶ παραδόσεις τουρκικαὶ περὶ τοῦ ἀπασχολοῦντος ἡμᾶς ἐνταῦθα ζητήματος. Ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τοῦ Μονοθεϊσμοῦ (Γαρίχ μουντεχεβατι) τοῦ Ἑλβιγιᾶ Ἰζελεπῆ, βιβλίῳ ἐκδοθέντι ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1846 καὶ περιέχοντι πλήρη συλλογὴν πασῶν τῶν περὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τοῦ Βοσπόρου τουρκικῶν παραδόσεων, ἀναγινώσκομεν τὰ ἐξῆς·

Ὁ Κωνσταντῖνος ἦτο μεμνηστευμένος μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας. Ὁ δὲ βασιλεὺς οὗτος εἶχεν ἀποστείλει κατὰ τὰ γενέθλια τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ ἑξακόσια πλοῖα, ἕνα λεηλατήσωσι τὰ παράλια τῆς Ἀραβίας, τῆς Πτολεμαίδος, τῆς Σιδόνης, τῆς Βηρυ-

¹ *Carnoy* καὶ *Νικολαΐδου* Folklore de Constantinople. Ἐν Παρισίοις. 1894 σ., 81 κ. ἰ. — *Ν. Γ. Πολίτου* Παραδόσεις. Ἐν Ἀθήναις. 1904. Μέρ. Β' σ. 689 κ. ἰ.

² *Ν. Γ. Πολίτου* ἰνθ' ἀν. Μέρ. Β' σ. 689.

τοῦ, τῆς Τριπόλεως, τῆς Γάζης καὶ τῆς Ῥάμλας. Τὰ δὲ λάφυρα καὶ τοὺς αἰχμαλώτους τοὺς ἐκ τῆς στρατείας ταύτης ἐπιβιβάσας ἐπὶ δέκα τριήρων καὶ δέκα διήρων ἔπεμψε μετὰ τῆς θυγατρὸς ὡς προίκα αὐτῆς πρὸς τὸν Τεκίρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀφ' οὗ δ' ἔσθασαν οὗτοι εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, εἶδον, ὅτι ἦσαν ἐκεῖ ὠκοδομημένα φρούρια κατεχόμενα ὑπὸ στρατιωτῶν τοῦ Ἰσλάμ. Διό, πνέοντος οὐρίου νοτιοδυτικῆς ἀνέμου, προέπεμψαν πέντε πλοῖα κενὰ, εἰς ταῦτα δ' ἐπηκολούθουν τὰ προρρηθέντα εἴκοσι. Τὰ δὲ τηλεβόλα τῶν φρουρίων πυροβολήσαντα κατεπόντισαν μὲν τὰ προπλέοντα κενὰ πλοῖα, ἀλλ' ὁμῶς τὰ ἐπόμενα εἰς αὐτὰ εἰσέπλευσαν ἀβλαβῆ, διότι, πρὶν προφθάσωσιν οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ νὰ γεμίσωσι πάλιν τὰ τηλεβόλα καὶ πυροβολήσωσι, τὰ ἐπόμενα πλοῖα προσέπλευσαν ἤδη εἴκοσι μίλια μακρὰν τοῦ φρουρίου. Διὰ τούτου λοιπὸν τοῦ στρατηγήματος διαπλεύσαντες τὰ στενὰ τοῦ Ἑλλήσποντου κατέπλευσαν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλὰ δεδοξασμένος εἶη ὁ θεός. Ἄπαντα τὰ πλοῖα ταῦτα περιῆλθον εἰς τοὺς Μουσουλμάνους, ἡ δὲ θυγάτηρ ἐκείνη τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας ἔγεινε μήτηρ τοῦ σουλτάνου Βαγιαζίτ. Καὶ διαφωνοῦσι μὲν περὶ τούτου οἱ ἱστορικοὶ, ἀλλὰ τὸ ἀληθές εἶνε ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον εἶπομεν. Ἀφ' οὗ δὲ ὁ σουλτάνος Μωάμεθ παρέδωκεν εἰς τὸν Ἄκ Σεμσεδδὶν τὰ λάφυρα καὶ τὴν πριγκίπισσαν τῶν γαλλικῶν πλοίων, περιῆλθεν ἔφιππος τὰ τεῖχη καὶ ἐνεθάρρυνε τοὺς στρατιώτας τῆς πίστεως¹.

Ὅρθῶς παρατηρεῖ ὁ κ. Πολίτης, ὅτι ὁ μῦθος οὗτος ἐπλάσθη ἐκ τοῦ ἀληθοῦς γεγονότος τοῦ ἐμμανοῦς ἔρωτος τοῦ Μωάμεθ πρὸς τινὰ ξένην, περὶ οὗ ὁ Λαόνικος Χαλκοκονδύλης λέγει· βασιλεὺς δὲ ἐπὶ τούτον τὸν φόνον (τῶν Ἑλλήνων ὅσοι παρῆσαν ἐν Βυζαντίῳ ἐλευθερωμένοι) ἐλάσας, ἐνάγων (γρ. ἐνάγοντος) τῶν Ἑλλήνων τῶν ἐπιδήμων ἐνός, οὗ τὴν θυγατέρα βασιλεὺς συγγενόμενος ἦρα τε ἐπιμαινόμενος τῇ γυναικί, τοὺς τε προσήκοντας αὐτῇ ἐφιλοφρονεῖτο, ὑπὸ ἔρωτος ὡς μάλιστα φερόμενος· καὶ τούτῳ φασὶ πεινθόμενον διαχρήσασθαι

¹ Ἐν ἐπιμέτρῳ τῆς τοῦ *Mordtmann* *Belagerung und Eroberung Constantinopels* σ. 124 κ. ἑ. Ἑλλ. μεταφρ. *A. Β[υζαντίου]* Ἐν Ἀθήναις. 1859 σ. 188 κ. ἑ. — Πρὸς. *N. Γ. Πολίτου* Παραδόσεις. Μέρ. Β' σ. 690.

τοὺς Ἑλληνας¹. Ἦτο δὲ πιθανώτατα ἢ ἐρωμένη αὕτη τοῦ Μωάμεθ Γαλλίς, καὶ αὕτη εἶνε ἢ ὑποληφθεῖσα θυγάτηρ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Καρόλου Ζ'².

Μετὰ δὲ τὴν ἐξέτασιν τῶν τοιούτων ψευδῶν θρύλων περὶ ἀνυπάρκτου συζυγίας καὶ πατρότητος τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, πρὶν τὸν μετὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀλισκομένης ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὑπολείπεται νὰ ἐξετάσωμεν ἄλλην τινὰ ὑποτιθεμένην αὐτοῦ συζυγίαν, περὶ ἧς ἔγεινε λόγος πρό τινα ὀλίγων ἐτῶν ἐξ ἀφορμῆς τῆς εὐρέσεως περιεργωτάτων τινῶν ἐγγράφων ἀναφερομένων εἰς Ἄνναν τινὰ Παλαιολογίνα. Καὶ δὴ ὁ Αἰμίλιος Legrand ἐξέδωκε τῷ 1892 ἐκ τῶν δημοσίων ἀρχείων τῆς Φλωρεντίας ἐπιστολὴν φέρουσαν ὑπογραφὴν Anna Palaeologina, filia q[uondam] magni ducis Romeorum. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη, γεγραμμένη τῷ 1474, ἀπευθύνεται πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς ἐν Τοσκάνῃ Σιένης (Ad clarissimum et illustrissimum dominium Senarum)· ἐξ αὐτῆς δὲ γίνεται δῆλον, ὅτι ἢ εἰρημένη Ἄννα Παλαιολογίνα εὕρισκετο πρὸς τὰς ἀρχὰς ἐκεῖνας εἰς διαπραγματεύσεις περὶ τινος ὑποθέσεως μὴ μνημονευομένης εἰδικώτερον ἐν τῇ ἐπιστολῇ. Διεξῆγε δὲ ταύτας ὡς ἀπεσταλμένος τῆς Ἄννης Παλαιολογίνης ὁ Φραγκούλιος Σερβόπουλος³, ὅστις ἦτο ἤδη καὶ πρότερον γνωστὸς ὡς σταλεῖς ὑπὸ τοῦ δεσπότη Πελοποννήσου Δημητρίου Παλαιολόγου ὡς πρέσβυς πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Κάρολον Ζ'⁴. Ὅλιγα δ' ἔτη μετὰ τὴν δημοσίευσιν ταύτην τοῦ Legrand ὁ κ. C. Calisse, ἐξιστορῶν τὰ κατὰ τὸ ἠρειπιωμένον ἐν Τοσκάνῃ Monta(c)uto di

¹ Διονύσιου Χαλκοκονδύλη ἐκδ. Βόννης σ. 403,9 κ. ἐ.

² Hammer Geschichte des osmanischen Reiches. Ἐν Πέστη. 1827. Τόμ. Α' σ. 559 καὶ 679. Ἑλλ. μεταφρ. Κ. Κροκιδᾶ Τόμ. Β' σ. 256.—Πρβλ. Ν. Γ. Πολίτου Παραδόσεις Μέρ. Β' σ. 690 κ. ἐ.

³ Legrand Cent-dix lettres grecques de François Filelfe. Ἐν Παρισίοις. 1892 σ. 341. Τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ἀγτέβαλον ἐν Φλωρεντίᾳ τῷ 1903.

⁴ Du Cange Familiae Byzantinae. Ἐν Παρισίοις. 1680 σ. 244.—Legrand ἐνθ' ἀν. ἐν προλόγῳ σ. X. Περὶ τοῦ Φραγκουλλίου ἴδε καὶ Legrand Bibliographie Hellénique... aux XVe et XVIe siècles. Ἐν Παρισίοις. 1885 Τόμ. Α' σ. LXXXI.

Maremma, ἀνήκον κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς Σιένης, ἐπὶ τῇ βάσει ἐγγράφου, προεκδοθέντος ἤδη τῷ 1840 ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Gaye¹, καὶ κατόπιν ἰδίων ἐρευνῶν ἐν τῷ δημοσίῳ ἀρχεῖῳ τῆς Σιένης ἐξέθηκε διὰ μακρῶν τὰ κατὰ τὰς διαπραγματεύσεις ἐκείνας τῆς Ἄννης Νοταρᾶ μετὰ τῆς πολιτείας τῆς Σιένης, ἀναφερομένας εἰς τὴν ἄδειαν τῆς ἐν Montauto ἐγκαταστάσεως παροικίας προσφύγων Ἑλλήνων καὶ ἐξέδωκε τὰ εἰς αὐτὰς ἀναφερόμενα ἔγγραφα².

Ἦδη ἐν τῇ κατὰ τὸ ἔτος 1472 μεταξὺ τῆς Ἄννης καὶ τοῦ κοινοῦ τῆς Σιένης συνομολογήσει συμβάσεως περὶ τῆς μελετωμένης ἐκείνης ἐγκαταστάσεως τῶν Ἑλλήνων ἢ Ἄννα λέγεται Παλαιολογίνα καὶ olim sponsa Imperatoris Romeorum et Costantinopolis et filia quondam illustris principis domini Luce magni ducis Romeorum³. Ἐπὶ τούτων δὲ τῶν κειμένων στηριζόμενος ἤδη ὁ Gaye λέγει τὴν Ἄνναν Παλαιολογίναν sposa dell'Eximperadore dei Greeci. Ἐξ αὐτοῦ δὲ παραλαμβάνοντες παρέστησαν τὴν Ἄνναν Νοταρᾶ ὡς μνηστὴν τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου ὃ τε Hopf⁴, ὃ κ. Σάθας⁵, ὃ Legrand⁶ καὶ ὃ Mijatovich, παραπλανηθεὶς ὑπὸ τοῦ κ. Σάθα⁷. Μάλι-

¹ *Giou. Gaye* Carteggio inedito d'artisti dei secoli XIV, XV, XVI pubblicato ed illustrato con documenti pure inediti. Ἐν Φλωρεντία. 1839-1840. Τόμ. Α' ἀρ. CI σ. 247-251. Ἐξ αὐτοῦ δὲ παρέλαβε τὸ ἔγγραφον τοῦτο καὶ ὁ κ. Κ. Σάθας ἐν Μνημείοις Ἑλληνικῆς ἱστορίας. Ἐν Παρισίοις. 1890 Τόμ. Θ' σ. XXXIV κ. ε.

² Montauto di Maremma. Notizie e documenti ἐν τῷ Bolletino Senese di Storia patria. Ἔτ. Γ' τεύχ. β' (1896) καὶ ἐν χωριστῷ τεύχει (Ἐν Σιένη. 1896), σ. 16-20 καὶ 34-42.

³ *Gaye* ἐνθ' ἀν σ. 247. — *Calisse* ἐν τῷ χωριστῷ τεύχει σ. 35.

⁴ *Hopf* Geschichte Griechenlands ἐν τῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ *Ersch* καὶ *Gruber* Τόμ. 86 σ. 132.—*Τοῦ αὐτοῦ* Chroniques Greco-Romanes. Ἐν Βερολίῳ. 1873 σ. 536.

⁵ Σάθα Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάς. Ἀθήνησι 1869 σ. 54 ἐν τῇ σημειώσει. — *Τοῦ αὐτοῦ* Μνημεία Ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Θ' σ. VI κ. ε.

⁶ *Legrand* Bibliographie Hellénique. Τόμ. Α' σ. CXXVI.

⁷ *Mijatovich* Constantine the last emperor of the Greeks. Ἐν Λονδίῳ. 1892 σ. 83.

στα δ' ὁ κ. Σάθας, ἔτι περαιτέρω βαίνων, φαντάζεται ἀμαρτύρως ἅμα καὶ ἀπιθανώτατα, ὅτι ὁ μετὰ τῆς χήρας τοῦ σουλτάνου Μαρίας γάμος τοῦ Κωνσταντίνου ἐναυάγησεν ἐκ λεπτότητος τῆς Μαρίας πρὸς τὴν ἤδη μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος μεμνηστευμένην Ἄνναν, οὖσαν ἀνεψιᾶν αὐτῆς ¹.

Καὶ ὁ μὲν Gaye, καίπερ ἀποδεχόμενος τὴν Ἄνναν ὡς μνηστήν τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου ², παρατηρεῖ κατωτέρω ἐν σημειώσει τάδε· «Τίς ὑπῆρξεν αὕτη «ἡ δέσποινα Ἄννα» ἢ olim sponsa Imperatoris Romeorum κτλ., τίς ὁ ἐν τῇ συμβάσει μνημονευόμενος ἀδελφὸς αὐτῆς Ἰάκωβος, τίνα τέλος ὑπῆρξαν τὰ ἄλλα πρόσωπα τὰ ἐνταῦθα ἀναφερόμενα μένει ἀκόμη ἄγνωστον, ἅτε τῶν ἱστορικῶν σιγώντων καθ' ὀλοκληρίαν περὶ αὐτῶν » ³. Ἄλλ' ὁ κ. Calisse πολὺ τολμηρότερον τοῦ Gaye μνημονεύει διαρρήδην τῆς Ἄννης Παλαιολογίνης ὡς θυγατρὸς μὲν τοῦ πρίγκιπος (principe) Λουκᾶ, χήρας δὲ τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου ⁴. Καὶ ὁ μὲν ἐφεκτικὸς Gaye οὐδὲν ἄλλο τῶν ἐν τοῖς ἀρχείοις διασωθέντων σχετικῶν ἐγγράφων φαίνεται γινώσκων. Ὁ δ' εὐτυχέστερος αὐτοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον ἀνεπίστατος Calisse δὲν παρετήρησε τὸ ἄξιον προσοχῆς φαινόμενον, ὅτι ἡ Ἄννα Παλαιολογίνα λέγεται τοῦ αὐτοκράτορος sponsa (μνηστὴ ἢ νύμφη, διότι ἀμφοτέρας τὰς σημασίας ἔχει ἢ λέξις ἐν τε τῇ ἰταλικῇ καὶ τῇ μεταγενεστέρᾳ λατινικῇ, σπανιώτατα δὲ ποτε καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἀρχαίᾳ λατινικῇ ⁵) μόνον ὑπὸ τῶν Σιενναίων ἐν τῇ συμβάσει· αὕτη δ' ὑπογράφεται ἀπλῶς Anna Palaeologina filia quondam magni ducis (Romeorum) ἐν τε τῷ ὑπὸ τοῦ Legrand ἐκ τῶν ἀρχείων τῆς Φλωρεντίας ἐκδομένῳ ἐγγράφῳ τοῦ 1474, ὅπερ ἔμεινεν ἄγνωστον εἰς τὸν Calisse, καὶ ἐν τῷ ὑπὸ τούτου τὸ πρῶτον ἐκδο-

¹ Σάθα Μνημεῖα Ἑλληνικῆς ἱστορίας. Τόμ. Θ' σ. XII.

² Gaye ἐνθ' ἀν. σ. 247.

³ Gaye ἐνθ' ἀν. σ. 251.

⁴ Calisse ἐνθ' ἀν. σ. 16.

⁵ C. I. L. Τόμ. Η' ἀρ. 2857.—Götze Thesaurus glossarum emendaturum σ. 288.

δοθέντι ἐκ τῶν ἀρχείων τῆς Σιένης ἐγγράφῳ τοῦ αὐτοῦ ἔτους 1474¹. Ἄλλ' ὁμοίως ὑπογράφεται ἀπλῶς Anna Paleologina filia perillustris magni ducis romeorum ἐν τρίτῳ τινὶ ἐγγράφῳ, τῷ πάντων μακροτέρῳ, ὅπερ, διαλαθὼν τὸν Calisse, εὔρον καὶ ἀντέγραψα ἐκ τῶν ἀρχείων τῆς Σιένης τῷ 1906².

Κατὰ ταῦτα δὲν παρουσιάζει ἡ Ἄννα Παλαιολογίνα αὐτὴ ἑαυτὴν εἰς τοὺς Σιενκίους ὡς μνηστὴν ἢ χήραν τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, ἀλλ' ἀπλῶς ὡς Παλαιολογίναν, θυγατέρα τοῦ μεγάλου δουκὸς τοῦ στόλου Λουκᾶ Νοταρᾶ. Τὸ αὐτὸ δ' ἐπραττον βεβαίως καὶ αἱ πρὸς τοὺς Σιεναίους πρέσβεις αὐτῆς, ὁ Φραγκούλιος Σερβόπουλος τὸ πρῶτον καὶ ὁ Ἰωάννης Πλουσιαδηνὸς ὕστερον, περὶ ὧν δὲν δυνάμεθα βεβαίως νὰ ποδεχθῶμεν, ὅτι ἠθέλησαν ὅπωςδὴποτε νὰ πατήσωσι τὸ κοινὸν τῆς Σιένης περὶ τοῦ προσώπου τῆς ἐντολέως αὐτῶν. Ἄλλ' ἡ παρανόησις προῆλθε φανερῶς παρ' αὐτοῖς τοῖς Σιεναίοις, οἵτινες, βλέποντες γινόμενον λόγον περὶ Παλαιολογίνης, ὑπέλαβον ταύτην μνηστὴν ἢ χήραν τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου, ἀφ' οὗ καὶ ἄλλως, καθ' ἃ εἶδομεν, ἐθρυλεῖτο ἐν Ἰταλίᾳ, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος πίπτων εἶχε σύζυγον.

Ἄλλὰ τίς ἦτο τέλος ἡ Ἄννα Παλαιολογίνα αὐτὴ ἢ διενεργούσα τὴν ἐν Montauto ἐγκατάστασιν Ἑλλήνων τὴν καὶ ναυαγήσασαν τέλος; Εἶδομεν αὐτὴν ῥητῶς λέγουσαν ἑαυτὴν θυγατέρα τοῦ Λουκᾶ Νοταρᾶ, οὐδ' ὑπάρχει λόγος νὰ ποδεχθῶμεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου πλαστοπροσωπίαν τινά. Ἄλλ' εἶχεν ὁ Λουκᾶς Νοταρᾶς θυγατέρα; Εἶνε μὲν ἀληθές, ὅτι ὁ Φραντζῆς καὶ ὁ Χαλκοκονδύλης δὲν ποιοῦνται λόγον περὶ θυγατρὸς τοῦ μεγάλου δουκὸς, παρ' αὐτοῖς δὲ καὶ ἐν ἄλλαις πηγαῖς γίνεται μνεῖα μόνον τῶν υἱῶν τοῦ Νοταρᾶ τῶν πρὸ τῶν ἰδίων αὐτοῦ ὀφθαλμῶν φο-

¹ *Calisse* σ. 42 ἀρ. VIII.

² Ταύτην τε τὴν ἐπιστολὴν τῆς Ἄννης Νοταρᾶ καὶ τὰ λοιπὰ ἀντιβεβλημμένα ἐγγραφα θέλω ἐκδώσει ἐν εἰδικῇ πραγματείᾳ περὶ τῶν διαπραγματεύσεων τῶν ἀφορωσῶν εἰς τὴν ἐγκατάστασιν ἐν Montauto.

νευθέντων ὑπὸ τοῦ Πορθητοῦ. Οὐχ ἦττον ὑπάρχουσιν ἄλλαι μαρτυρίαι, καθ' ἃς ὁ Νοταρᾶς εἶχε θυγατέρα. Ὁ αὐτόπτης γενόμενος τῆς ἀλώσεως Οὐβερτίνος Πούσκουλος ὁ ἐκ τῆς ἰταλικῆς Βριξίας (Brescia) ἐν τῷ τετάρτῳ ἄσματι τοῦ ἔπους τοῦ φέροντος ἐπιγραφὴν Constantinopolis λέγει τὰ ἐξῆς περὶ τῶν τέκνων τοῦ Νοταρᾶ·

Ad caedem gladiis certantibus omni,
Notare, te finis crudelior funere mansit.

Namque videns gnatham raptam, puerumque tyranno,
ac stirpem geminam cernens occumbere dulcem,
truncatam primo ante oculos, et sanguine sparsus,
sanguine natorum faciem, post occidis ipse¹.

Ἄλλὰ καὶ ἄλλος Ἑσπέριος χρονογράφος τῆς ἀλώσεως, ὁ Γενουήνσιος Ἄδας de Montaldo, μαρτυρεῖ, ὅτι ἡ μὲν σύζυγος τοῦ Νοταρᾶ, ἣν ὁ Μωάμεθ προώριζε πρὸς βιασμόν, προέλαβε τὸν κίνδυνον τῆς κατασχύνης αὐτοκτονήσασα, ἡ δὲ θυγάτηρ τοῦ μεγάλου δουκὸς ἐνεκλείσθη εἰς τὸ χαρέμιον ὡς παλλακὴς αὐτοῦ².

Ἄλλὰ καὶ παρὰ τοῖς Ἑλλησιν ἐσώζετο παράδοσις περὶ θυγατέρων τοῦ Νοταρᾶ. Καὶ οὐδὲν μὲν τοιοῦτον μαρτυρεῖ οὔτε ὁ Φραντζῆς οὔτε ὁ Χαλκοκονδύλης οὔτε ὁ Κριτόπουλος. Ἄλλὰ παρὰ τῷ Δούκα ἀναγινώσκομεν τάδε· ὁ δὲ μέγας δούξ εὐρῶν τὰς θυγατέρας αὐτοῦ καὶ τοὺς υἱοὺς καὶ τὴν γυναῖκα, ἣν γὰρ ἀσθενοῦσα, ἐν τῷ πύργῳ κεκλεισμένους καὶ κωλύοντας τοῖς Τούρκοις τὴν εἴσοδον, αὐτὸς μὲν συνελήφθη σὺν τοῖς ἐπακολουθοῦσιν αὐτῷ, ὁ δὲ τύραννος πέμπας τινὰς ἐφύλαττον καὶ αὐτὸν καὶ πάντα τὸν οἶκον αὐτοῦ³. Ἀργότερον δ' ἐν τῇ

¹ Ἐκδ. *Dethier* ἐν τοῖς Monumenta Hungariae Historica Τόμ. KB' Μέρ. α' σ. 260 Βιβλ. IV στ. 1069-1074.

² Ἐκδ. *Dethier* ἐν τοῖς Monumenta Hungariae Historica Τόμ. KB' Μέρ. α' σ. 55 § XXXII.

³ Δούκα ἐκδ. Βόννης σ. 295, 13 κ. ε. Τὰς δὲ ὑπὸ τοῦ Δούκα μνημονευόμενας θυγατέρας τοῦ Νοταρᾶ ἀπεδέχθη καὶ ὁ Κωνστ. Παπαρρηγόπουλος (Ἱστορία τοῦ

Ἱστορία πολιτικῆ Κωνσταντινουπόλεως, ἣν ἀπέστειλε τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα ὁ Θεοδόσιος Ζυγομαλάς εἰς τὸν ἔπειτα ἐκδόντ' αὐτὴν Μαρτίνου Κρούσιον, λέγονται τὰ ἐξῆς· Τοῦ δὲ μεγάλου δουκὸς τοὺς υἱοὺς ἔσφαξαν ἐνώπιον αὐτοῦ. Μόνον δὲ τὸν νεώτερον υἱὸν αὐτοῦ Ἰσαάκιον ἔβαλεν ἐν τοῖς βασιλείοις, ἐν τῷ σαραγίῳ αὐτοῦ, ὃς δὴ καὶ ἐν ὀλίγῳ ἀπέδρα, καὶ ἐγένετο ἀφανής. Ὑστερον δὲ ἠκούσθη, ὅτι ἐν Ῥώμῃ εὐρέθη, ὅπου ἦν καὶ ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ, ἣν ὁ πατὴρ ἔπεμψε πρὸ τῆς ἀλώσεως μετὰ πλοῦτου πολλοῦ¹.

Καὶ ἐν μὲν ταῖς μαρτυρίαις ταύταις πάσαις ἢ μὲν ὑπαρξίς τῆς θυγατρὸς τοῦ Νοταρᾶ ἔχει τι τὸ ἀβέβαιον, τὸ δὲ ὄνομα αὐτῆς δὲν μνημονεύεται. Ἄλλ' ἔχομεν δύο ἄλλας ἀναμφισβητήτους μαρτυρίας περὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς, ἐν αἷς γίνεται καὶ ῥητὴ μνεία τοῦ ὀνόματος αὐτῆς, καλουμένης πράγματι Ἄννης. Ἄξιον δὲ παρατηρήσεως εἶνε, ὅτι ἐξ ἀμφοτέρων τούτων τῶν μαρτυριῶν ἀποδεικνύεται, ὅτι ἡ Ἄννα ἦτο γυνὴ λογία. Καὶ δὴ πρῶτον εὐρίσκομεν ἐν τέλει τοῦ κώδικος Vaticanus Graecus 1231, γεγραμμένου ἐπὶ περγαμηνῆς τὸν δέκατον τρίτον αἰῶνα ὑπὸ τοῦ ἱερέως Ἰωάννου Ταρσίτου καὶ περιέχοντος Σειρὰν εἰς τὸν προφήτην Ἰώβ, τὸ ἐξῆς διὰ μεταγενεστέρως χειρὸς σημείωμα, ἐξ οὗ ἀποδεικνύεται, ὅτι ἡ Ἄννα Νοταρᾶ πρέ-

ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐκδ. α'. Ἐν Ἀθήναις. 1874 Τόμ. Β' σ. 457), προσθέτων ὅτι «κατελήφθησαν εἰς τὰς κλῖνας αὐτῶν ὑπὸ τῶν Ὀσμανιδῶν οἵτινες εἰσῆλασαν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ μεγάλου δουκὸς ἣν γὰρ ὁ Μάϊος φέρων εἰκοσιν ἐννέα καὶ ὁ πρῶτος ὑπνος ἦν ἐν ὀφθαλμοῖς τῶν νέων καὶ νεανίδων». Ἀλλὰ τὸ παρατιθέμενον χωρίον τοῦτο τοῦ Δούκα (σ. 218,15) λέγεται καθολικῶς, ἐν οὐδεμίᾳ δ' εὐρίσκεται σχέσει πρὸς τὰ πολὺ κατωτέρω (σ. 303,10 κ. ἐ.) λεγόμενα περὶ τῆς τύχης τῶν οἰκογενῶν τοῦ Νοταρᾶ.

¹ Turcograecia σ. 13 § λη'. Πρὸς βλ. Ἐκθεσίαν χρονικὴν παρὰ Κ. Σάθα (Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη. Ἐν Παρισίοις. 1894 Τόμ. Ζ' σ. 570,28 κ. ἐ.) — *Spryng. P. Lambros* *Εκθεσίς χρονικὴ*. Ἐν Λονδίῳ. 1902 σ. 17,1 κ. ἐ. Ἰδε καὶ Δωροθέου Βιβλίον ἱστορικόν. Ἐνετίησιν. 1781 σ. 418· καὶ τοῦ μεγάλου Δουκὸς τοὺς υἱοὺς ἔσφαξαν ἔμπροσθέν του, τὸν δὲ μικρότερον υἱὸν αὐτοῦ ἔβαλεν εἰς τὸ Σεράγιον, καὶ εἰς ὀλίγον καιρὸν ἔφυγε καὶ ὑπέγηεν εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ ἐχάθη. Καὶ ἔμαθαν ὕστερον πῶς ἦτον εἰς τὴν Ῥώμην εἰς τὴν Ἀδελφὴν του, ἣ ὅποια ἦτον ἐκαὶ προτιτέρα μὲ πολὺν βίον.

πει νὰ προστεθῆ εἰς τὰς κυρίας κωδίκων, ἐν αἷς δὲν ἀνεγράφη μέχρι τοῦδε Ἐγένετο τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας τοῦ κῦ ἡμῶν ιϛ χϛ α^ων^ωο^ω μηνὶ Μαρτίῳ ἡμέραν α^η ἢ ὑπερυφανεστάτῃ καὶ ἐκλαμπροτάτῃ κυρία Ἄνα θυγατρὸς ποτὲ τοῦ ὑπερυφανεστάτου ἐκλαμπροτάτου καὶ ἐνδοξοτάτου κῦ κῦ Λουκᾶ Νοταρᾶ ποτὲ μεγάλου δουκὸς τῆς Κωνσταντίνου πόλεως ἐγώρασεν τὸν παρόντα βύβλον¹. Κατ' ἄλλο δὲ σημείωμα ἐν τῷ αὐτῷ κώδικι οὗτος περιῆλθεν εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Βατικανοῦ ἐκ κληροδοτήματος τοῦ φιλοβίβλου ἐν Ῥώμῃ καρδινάλιου Ἄντωνίου Καράφφα, ὃν γινώσκομεν γεννηθέντα μὲν τῷ 1538, θανόντα δὲ τῷ 1591. Τὴν δὲ ἄλλην μαρτυρίαν περὶ τῆς Ἄννης Νοταρᾶ παρέχει τὸ σημείωμα τὸ ἐκτετυπωμένον ἐν τέλει τῆς ὑπὸ τοῦ Ζαχαρίου Καλλιέργου πρώτης ἐκδόσεως τοῦ Μεγάλου Ἐτυμολογικοῦ, ἔχον οὕτω· Τὸ μέγα ἐτυμολογικὸν ἐντυπωθὲν πέρας εἴληφεν ἤδη σὺν θεῷ ἐν ἐνετείαις ἀναλώμασι μὲν τοῦ εὐγενοῦς καὶ δοκίμου ἀνδρὸς κυρίου Νικολάου βλαστοῦ τοῦ κρητός· παραινέσει δὲ τῆς λαμπροτάτης τε καὶ σωφρονεστάτης κυρίας Ἄννης, θυγατρὸς τοῦ πανσεβεστάτου καὶ ἐνδοξοτάτου κυρίου Λουκᾶ νοταρᾶ, ποτὲ μεγάλου δουκὸς τῆς κωνσταντινουπόλεως· πόνῳ δὲ καὶ δεξιότητι Ζαχαρίου καλλιέργου τοῦ κρητός· τῶν λογίων ἀνδρῶν χάριν, καὶ λόγων ἐλληνικῶν ἐφιεμένων. Ἐτεὶ τῷ ἀπὸ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως χίλιοσι τετρακοσιοσὶ ἐνενηκὸς ἑνάτω. Μεταγεινιῶνος, ὀγδόῃ ἰσταμένου.

¹ *Karo Lietzmann* *Catenarum graecarum catalogus* ἐν ταῖς *Göttinger Nachrichten*. Phil.-Hist. Classe 1902 σ. 329 (χωριστοῦ τεύχους σ. 97). Τὸ σημείωμα τοῦτο ἐξέδωκ' ἀνωτέρω μεθ' ἱκανῶν διαφορῶν ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως τῶν κ. κ. *Karo* καὶ *Lietzmann* κατόπιν ἀντιβολῆς μου ἐκ φωτογραφίας παραγγελθείσης ἐν Ῥώμῃ.

² *Μαρτίνου Κρουαίου* *TurcoGraecia* σ. 55. — *Ἀνδρέου Παπαδοπούλου Βρεστοῦ* *Νεοελληνικὴ Φιλολογία*. Ἐν Ἀθήναις. 1857. Τόμ. Β' σ. 4 ἀρ. 10. — *Κ. Σάθα* *Νεοελληνικὴ φιλολογία*. Ἐν Ἀθήναις. 1868 σ. 120. — *Εἰμ. Legrand* *Bibliographie Hellénique*. Ἐν Παρισίοις. 1885. Τόμ. Α' σ. 55 κ. ε. Σημειώ-
τέον, ὅτι πρῶτος ὑπέμνησε τὴν ἐν Βενετίᾳ τῷ 1499 διαμονὴν τῆς Ἄννης Νοταρᾶ

Ἐκ τῶν δύο τούτων σημειωμάτων γίνεται δῆλον, ὅτι ἡ παράδοσις τῆς Ἱστορίας πολιτικῆς περὶ διασωθείσης θυγατρὸς τοῦ Νοταρᾶ ἔχει ὀρθότατα. Πιθανωτάτη δὲ εἶνε καὶ ἡ μαρτυρία τῆς αὐτῆς Ἱστορίας, ὅτι ἡ θυγάτηρ αὕτη τοῦ Νοταρᾶ Ἄννα διασωθεῖσα κατέφυγεν εἰς Ῥώμην. Εἰς δὲ τὴν Βενετιάν, ὅπου βλέπομεν αὐτὴν ἀκόμη ζῶσαν γηραιάν τῷ 1499, ὅτ' ἐξεδόθη τῇ παροτρύνσει, ἰσως δὲ καὶ χρηματικῇ αὐτῆς δαπάνῃ¹ τὸ Μέγα Ἐτυμολογικόν, ἄγνωστον πότε ἀκριβῶς μετέβη. Ἀλλ' ἤδη τῷ 1475 εὐρίσκομεν αὐτὴν ἐν ταύτῃ τῇ πόλει, ὡς ἀποδεικνύεται ἐξ ἐγγράφου, δι' οὗ παρεχωρήθη τὸ πρῶτον εἰς αὐτὴν καὶ τὴν Εὐδοκίαν Καντακουζηνήν, σύζυγον τοῦ Ματθαίου Σπανδουγίνου, τὸ δικαίωμα νὰ ἔχωσιν ἴδιον εὐκτήριον οἶκον, ὅπως τελῆται ἐν αὐτῷ ἡ λειτουργία χάριν αὐτῶν καὶ μόνον κατὰ τὸν τρόπον τῶν ὀρθοδόξων². Ἀπέθανε δ' ἡ Ἄννα τῷ 1507 ὑπερεκατοντοῦτις ἐν Βενετία, ὡς ἐξάγεται ἐκ σημειώματός τινος τοῦ Βενετοῦ χρονογράφου Μαρίνου Σανούτου³. Ἴδου λοιπὸν, ὅτι ὁ Gaye δὲν εἶχε δίκαιον διαφορῶν περὶ τῆς Ἄννης Νοταρᾶ καὶ λέγων, ὅτι δὲν ὑπάρχουσι περὶ αὐτῆς ἱστορικαὶ μαρτυρίαι.

κατὰ τὸ σημείωμα τοῦτο τοῦ Μεγάλου Ἐτυμολογικοῦ ὁ Λέων Ἀλλάτιος De ecclesiae Occidentalis atque Orientalis perpetua consensione. Ἐν Κολωνίᾳ. 1648 σ. 959.

¹ *Legrand* ἐνθ' ἄν. σ. CXXVI.

² Ἐν τῷ Δημοσίῳ ἀρχεῖῳ τῆς Βενετίας *Misti del Consiglio dei Dieci* Τόμ. XVIII φ. 1136. Ἴδε καὶ τὰ κατόπιν ἔγγραφα τῆς 27 Σεπτεμβρίου 1480 καὶ 26 Μαΐου 1489 αὐτόθι Τόμ. XX φ. 27^a Τόμ. XXIII φ. 109^a. Τὰ ἔγγραφα ταῦτα, ὧν κέκτημαι ἀντίγραφον, θὰ δημοσιεύσω ἐν τῇ ἰδίᾳ μονογραφίᾳ περὶ Ἄννης Νοταρᾶ. — *Πρόλ. Hopf* ἐν τῇ *Allgemeine Encyclopädie* τοῦ *Ersch* καὶ *Gruber* Τόμ. 86 σ. 132. — *Σάθα* Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς σ. 54 ἐν σημ. *Legrand* ἐνθ' ἄν. σ. CXXVII. — Ὁ *Σάθας* ἐνθ' ἄν. λέγει, παραλαμδάνων ἐκ τοῦ *Hopf*, ὅτι ἡ Ἄννα Νοταρᾶ ἐλθοῦσα εἰς Ἐνεσίαν ἔλαβε σύνταξιν, ἀλλὰ τοῦτο καὶ ἀμάρτυρον εἶνε καὶ ἀπίθανον, καθ' ἃ παρετήρησεν ἤδη ὁ *Legrand* *Bibliographie Hellénique* Τόμ. A' σ. CXXVII.

³ *Marino Sanudo* *Diarii* Τόμ. Z' στ. 115 παρὰ τῷ *Σάθα* ἐν *Μνημείοις Ἑλληνικῆς Ἱστορίας* Τόμ. Θ' σ. VI.

Ἄλλὰ καὶ ὁ ἀδελφὸς τῆς Ἄννης Ἰάκωβος, οὗ γίνεται ἐπ' ἴσης μνεΐα ἐν τῇ μετὰ τῶν Σιεναίων συμβάσει καὶ περὶ οὗ ὁμοίως οὐδὲν ἐγίνωσκεν ὁ Gaye, δὲν εἶνε ἄγνωστος. Εἶδομεν, ὅτι ἡ Ἱστορία πολιτικὴ ποιεῖται μνεΐαν ἀδελφοῦ τῆς Ἄννης, ὃν ὁ Μωάμεθ ἐνέκλεισεν εἰς τὸ σαράγιον αὐτοῦ, ἀλλ' ἔστις μετ' οὗ πολὺ ἀποδράς μετέβη εἰς τὴν Ῥώμην πρὸς τὴν ἀδελφὴν. Καὶ καλεῖται μὲν οὗτος ἐν τῇ διηγήσει ταύτῃ Ἰσαάκιος¹, τοῦθ' ὅπερ εἶνε τὸ ὄνομα τοῦ ἐτέρου τῶν ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ φονευθέντων υἱῶν τοῦ Νοταρᾶ, ἀλλὰ τὸ ἀληθὲς αὐτοῦ ὄνομα ἦτο Ἰάκωβος, ὡς ὀρθῶς δύο ὄλους αἰῶνας πρὸ τῆς ὑπὸ τοῦ Gaye ἐκδόσεως τοῦ ἐγγράφου τῆς Σιένης ὀνομάζει αὐτὸν Ἰάκωβον, ἄγνωστον πῶθεν παραλαβὼν, ὁ Λέων Ἀλλάτιος², οὗ τὰς λέξεις ἐπανέλαβεν ἔπειτα ὁ ἐν Τυβίγγῃ καθηγητῆς Μαρτῖνος Κρούσιος ἐν τῇ Τουρκογραφίᾳ³.

Ἄλλ' ἡ Ἄννα Νοταρᾶ οὔτε σύζυγος τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου ἦτο, καθ' ἃ ἀδιστάκτως ἀπεδέχθη ὁ Calisse, οὔτε κἂν μνηστὴ, καθ' ἃ ἐνόμισαν ὁ Gaye, ὁ Hopf, ὁ κ. Σάθας, ὁ Legrand καὶ ὁ Mijatovich. Ἐχομεν δ' ἀπ' ἐναντίας τὴν ῥητὴν μαρτυρίαν τοῦ Μαρίνου Σανούτου, ὅτι mori verzene, ἦτοι ἀπέθανε παρθένος⁴. Ἀλλὰ πῶς καὶ διὰ τί ἔφερε τὸ ὄνομα Παλαιολογίνης, ἐξ οὗ προῆλθεν ἡ πλάνη τῶν Σιεναίων καὶ ἡ παραπλάνησις τῶν νεωτέρων; Καὶ πρῶτον παρατηρητέον, ὅτι τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Legrand⁵, καθ' ἃ ἡ Ἄννα προσέλαβε τὴν ἐπωνυμίαν Παλαιολογίνης, ἄτε ὑπάρξασα μνηστὴ τοῦ Κωνσταντίνου, εἶνε ἐντελῶς παράλογα, διότι μόνον μετὰ γάμον ἠδύνατο νὰ προσληφθῇ τὸ ἐπώνυμον τοῦ οἴκου, εἰς ὃν εἰς-

¹ Ἐν τῷ ἀνωτέρω σ. 159 σ. 1 παρατεθέντι χωρίῳ τοῦ *Ψευδοδωροθέου Μονεμβασίας* ὁ νεώτερος οὗτος υἱὸς τοῦ Νοταρᾶ μένει ἀνώνυμος.

² *De ecclesiae Occidentalis atque Orientalis perpetua consensione* σ. 958

³ *Turcograecia* σ. 55. Ἰάκωβον τὸν ὀνομάζει καὶ ὁ Hopf *Geschichte Griechenlands* Τόμ. 86 σ. 132, ἀλλὰ παραπέμπει εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ Gaye ἐκδοθὲν ἐγγράφον.

⁴ *Marino Sanudo Diarii* Τόμ. Ζ' σ. στ. 115.

⁵ *Bibliographie Hellénique* Τόμ. Α' σ. ΟΧΧΙ.

ἤγετο ἢ νύμφη. Κατὰ ταῦτα θυγάτηρ Παλαιολογίνης τινός, ἀλλ' ὄχι μνηστή ἢ σύζυγος τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου ὑπῆρξεν ἢ Ἄννα Νοταρᾶ. Καὶ ἠγνοοῦμεν μὲν μέχρι τοῦδε τὸν οἶκον, εἰς ὃν ἀνήκεν ἢ σύζυγος τοῦ πατρὸς τῆς Ἄννης Λουκᾶ Νοταρᾶ· ἀλλ' ὅτι οὗτος εἶχε νυμφευθῆ Παλαιολογίναν ἐξάγεται ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Boissonade ἐκδεδομένων ἀμοιβαίων ἐπιστολῶν αὐτοῦ καὶ τοῦ Γενναδίου Σχολαρίου, ἐν αἷς ῥητῶς ἐπιγράφεται γαμβρὸς τοῦ βασιλέως (Ἰωάννου Παλαιολόγου)¹. Ὁμοίως δὲ γαμβρὸν ἑαυτοῦ λέγει τὸν Νοταρᾶν ὁ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως Ἰωάννου Κωνσταντῖνος ἐν τινι ἐγγράφῳ τοῦ ἀρχείου τῆς Βενετίας². Τίς δὲ οὗτος ὁ Παλαιολόγος ὁ πενθερὸς τοῦ Λουκᾶ Νοταρᾶ δὲν γινώσκομεν. Καὶ ὑπέθεσε μὲν ὁ Ἰωάννης Βελοῦδος, ὅτι οὗτος ἦτο Παλαιολόγος τις περιβεβλημένος τὴν ἀρχὴν ἐρμηνευτοῦ, ἢτοι διερμηνέως, παραπληρηθεὶς ἐκ τοῦ προμνημονευθέντος ἐγγράφου τῆς βενετικῆς πολιτείας, δι' ἧς τῷ 1475 παρεχωρήθη εἰς τὴν Ἄνναν τὸ δικαίωμα τῆς ιδρύσεως ἰδίου εὐκτηρίου οἴκου μετὰ τῆς Εὐδοκίας Καντακουζηνῆς³. Ἐν τῷ ἐγγράφῳ τούτῳ ἢ Ἄννα Νοταρᾶ προσεπωνυμεῖται πράγματι Palaeologina Hermineutina, ἢτοι ἐρμηνευτῖνα. Ἀλλ' ἐρμηνευτῖνα ὀνομάζεται ἢ Ἄννα, ἅτε ἐρμηνευτοῦ ὑπάρξαντος αὐτοῦ τοῦ πατρὸς Λουκᾶ Νοταρᾶ. Diερminiēstis, ἢτοι διερμηνευτῆς, λέγεται οὗτος ἐν τινι ἐγγράφῳ τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου πρὸς τὴν βενετικὴν πολιτείαν τῆς 23 Ὀκτωβρίου 1450⁴. Τοῦ δὲ Παλαιολόγου τοῦ πάππου τῆς Ἄννης τὸ βαπτιστικὸν ὄνομα οὔτε φέρεται πού, οὔτε εἶνε εὐκόλον νὰ εὑρεθῆ διὰ τὸ πολύκλαδον τοῦ οἴκου

¹ Anecdota Graeca. Τόμ. Ε' σ. 147-158.

² "Ἴδε κατωτέρω σημ. 4.

³ Ἑλλήνων ὀρθοδόξων ἀποικία ἐν Βενετία. Ἐν Βενετία 1872 σ. 161 ἐν σημ. 8. Περὶ τὸν δὲ εἶνε, ὅτι εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ χωρίον παραπέμπει ὁ Legrand ἐνθ' ἀν. σ. CXXVI σημ. 5 διὰ νὰ πιστώσῃ τὴν μετὰ τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου μνηστειάν τῆς Ἄννης Νοταρᾶ.

⁴ Τοῦ ἐγγράφου τούτου ἰταλικὴ ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ πρωτοτύπου μετάφρασις σώζεται ἐν τῷ Δημοσίῳ ἀρχείῳ τῆς Βενετίας ἐν τῷ τμήματι Commemoriali XIV, 168. "Ἴδε

τῶν Παλαιολόγων, ἐκ μιᾶς μὲν καὶ τῆς αὐτῆς ὀρμωμένων
ρίζης, ἀλλ' εἰς πολλοὺς οἴκους διαιρουμένων. Ἄρκει νὰ
μνημονεύσω τοῦ γεγονότος, ὅτι παρὰ τῷ Du Cange ἀναγρά-
φονται πλὴν τῶν ὠρισμένως εἰς τὴν βασιλεύουσαν δυνα-
στείαν ἀναγομένων Παλαιολόγων τριάκοντα καὶ δύο ἕτε-
ροι Παλαιολόγοι μέχρι τέλους τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος
quorum stirps incerta¹, ὁ δὲ κατάλογος οὗτος δύναται μεγά-
λως ἔτι ναυξηθῆ. Ὁ δὲ Θεοδόσιος Ζυγομαλᾶς μαρτυρεῖ, ὅτι
τῷ 1581 εἰσὶν οὖν καὶ ἔτι ἐνταῦθα Παλαιολόγων ὀσπίτια
ὀλίγα, Κωνσταντίνου καὶ Μανουήλου τῶν αὐταδέλφων καὶ
ἄλλα ἕως τῶν δέκα. πλείω ἢ καὶ ἐλάσσω, ἐξ ἐκάστης γενεᾶς².

Μετά δὲ τὴν τραγὴν ἀπόδειξιν, ὅτι ἡ Ἄννα Νοταρᾶ οὔτε
σύζυγος οὔτε μνηστὴ ἦτο τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου,
ἐν τι καὶ μόνον δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν, ὅτι ὁ Παλαιολό-
γος ὁ πάππος αὐτῆς δὲν ἀνήκεν ἀμέσως εἰς αὐτὸν τὸν αὐτο-
κρατορικὸν οἶκον, ἀλλ' ἦτο ἀπώτερος μόνον συγγενῆς αὐτοῦ.
Τεκμήριον δὲ τούτου παρέχει καὶ περισωθὲν ἀπότυπον τῆς
σφραγίδος τῆς Ἄννης Νοταρᾶ Παλαιολογίνης. Μία δὴλα δὴ
τῶν ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Σιένης πρωτοτύπων ἐπιστολῶν αὐτῆς
φέρει τὸ ἀποτύπωμα τῆς σφραγίδος τῆς ἐπιστελλούσης. Ἐπε-
τύπωνε δὲ ἡ Ἄννα Νοταρᾶ κατὰ τὸ ἤδη κρατοῦν ἔθος ἐπὶ τε-
μαχίου χάρτου ἐπιτιθεμένου ἐπὶ ἰσπανικοῦ κηροῦ, ἐφ' οὗ ἐπιέ-
ζετο ἡ σφραγίς, ὡς βλέπομεν καὶ ἐξ ἑτέρας ἐπιστολῆς αὐτῆς
σωζούσης μόνον ἰχνη τοῦ κοκκίνου κηροῦ, ἅτε ἀποπεσόντος
τοῦ ἐπ' αὐτοῦ ἐπισφραγίστου χάρτου³. Τὸ σωζόμενον ἀπότυ-
πον φέρεται ἐν τῇ μέχρι τοῦδε ἀνεκδότῳ ἐπιστολῇ τῆς Ἄννης

Predelli Regesti dei Commemoriali. Τόμ. Β' σ. 55 ἀρ. 168. Τὸ δὲ ὄλον ἐγ-
γραφον εὔρηται ἐκδομένον ἐν τῷ τοῦ *Tafel - Thomas Diplomatarium Veneto-*
Byzantinum.

¹ *Familiae Byzantinae*. Ἐν Παρισίοις. 1680 σ. 254 κ. ε.

² Ἐν τῇ τοῦ *Μαρτίνου Κρουσιού Turcograecia* σ. 91.

³ Τῇ παρὰ *Calisse* ἐνθ' ἀν. σ. 42 ἀρ. VIII. Σημειωτικόν, ὅτι ὁ *Calisse* οὐδὲν
σημειώνει περὶ τοῦ λειψάνου τούτου τῆς σφραγίδος.

Παλαιολογίνης τῆ ἀπὸ 13 Δεκεμβρίου 1472, ἣν κατὰ τάνω-
τέρω λεχθέντα¹ ἐγὼ ηὐτύχησα νὰ εὔρω ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς
Σιένης. Ἡ σφραγὶς δὲ αὕτη, ἧς δημοσιεύω τὴν εἰκόνα ἐν
τῷ παρενθέντῳ Πίνακι Ζ' ὑπ' ἀρ. 5, παριστάνει δύο λέοντας
ἐστεμμένους καὶ ἀντιμετώπους. Καὶ διὰ μὲν τοῦ ἐνὸς τῶν
ὑψωμένων ἐμπροσθίων ποδῶν κρατεῖ ἐκάτερος αὐτῶν ξίφος ἢ
ἴσως σταυρόν, διὰ δὲ τοῦ ἐτέρου κρατοῦσιν ἀμφοτέροι ὁμοῦ
ἡμισέληνον. Ἐκ τῶν τοιούτων ἐμβλημάτων γίνεται δῆλον, ὅτι
τὸ σημεῖον, ἧτοι οἰκόσημον, τοῦ οἴκου τῶν Νοταράδων, ὅπερ
εἶχεν ἐπιτυπώσει εἰς τὴν σφραγιδα αὐτῆς ἡ Ἄννα, δὲν εἶνε τὸ
τοῦ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου τῶν Παλαιολόγων, οἵτινες, ὡς γνω-
στὸν, εἶχον ὡς σημεῖον τὸν σταυρόν μετὰ τῶν τεσσάρων Β,
ἅτινα ὁ μὲν μακαρίτης πατήρ μου ἠρμήνευεν ὡς πυρεκδόλα,
ἄλλοι δ' ἐν οἷς καὶ ὁ κ. Σβορώνος ὡς τέσσαρα βῆτα². Ἄν ἡ
μήτηρ τῆς Ἄννης συνεδέετο ἀμέσως πρὸς τὸν αὐτοκρατορι-
κὸν οἶκον, δὲν θάπέστεργεν ἴσως ὁ πατήρ αὐτῆς νὰ προσλάβῃ
αὐτὰ τὰ σύμβολα τῶν Παλαιολόγων εἰς τὴν οἰκογενειακὴν
σφραγιδα.

Ἄνακεφαλαιοῦντες τέλος τὰ διὰ τῆς μακρᾶς ταύτης πρα-
γματείας ἐκτεθέντα, νομίζομεν ὡς ἀναμφιλέκτως βεβαιωθὲν,
ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος δύο μόνον ἔσχε συζύγους,
τὴν Θεοδώραν Τόκκου καὶ τὴν Αἰκατερίνην Γατελούζου καὶ
ὅτι οὐδὲν οὔτ' ἐξ αὐτῶν οὔτ' ἐξ ἄλλης γυναικὸς ἔσχε τέκνον.
Ἀπεδείχθη δὲ, ὅτι αἱ μελετηθεῖσαι μνηστεῖαι αὐτοῦ μετὰ τῆς
ἀδελφῆς τοῦ ἡγεμόνος τοῦ Τάραντος Ἰσαβέλλας Ὀρσίνη,
τῆς θυγατρὸς τοῦ Φραγκίσκου Φόσκαρι, τῆς τοῦ ἡγεμόνος τῆς
Σερβίας Γεωργίου Βράγκοβιτς καὶ χήρας τοῦ σουλτάνου Μου-
ράτ Μαρίας, τῆς θυγατρὸς τοῦ ἀντιβασιλέως τῆς Πορτογαλ-

¹ Ἴδε ἀνωτέρω σ. 457.

² Τὰ πυρεκδόλα καὶ ἡ σημαία τῶν Παλαιολόγων ἐν τῇ Διεθνεί ἡφμερίδι τῆς Νο-
μισματικῆς ἀρχαιολογίας. Ἐν Ἀθήναις. 1899 Τόμ. Β' σ. 383 κ. ἐ., ὅπου καὶ ἡ ὅλη
ἱστορία τοῦ ζητήματος.

λίας Πέτρου, τῆς θυγατρὸς τοῦ αὐτοκράτορος Τραπεζοῦντος Ἰωάννου Δ' Κομνηνοῦ καὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ ῥηγὸς τῆς Ἰβηρίας Γεωργίου ἐναυάγησαν, καὶ ὅτι οὐδέποτε ἔγεινε σχέψις περὶ συζεύξεως αὐτοῦ μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Καρόλου Ζ'. Τέλος δὲ ἡ Ἄννα ἢ νομισθεῖσα μνηστὴ ἢ καὶ σύζυγος τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου ὑπῆρξεν ἢ ἄγαμος μείνασα θυγάτηρ τοῦ Λουκᾶ Νοταρᾶ καὶ ἀγνώστου Παλαιολογίνης, συγγενοῦς μὲν τῶν Παλαιολόγων, ἀλλὰ μὴ ἀνηκουσῆς κατ' εὐθείαν γραμμὴν εἰς αὐτὸν τὸν αὐτοκρατορικὸν οἶκον.

ΠΡΟΣΘΗΚΗ

Τὸ ἐπιτύμβιον ἐπίγραμμα τοῦ Βησσαρίωνος εἰς Θεοδώραν τὴν πρώτην σύζυγον Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, περὶ οὗ ἰδε ἀνωτέρω σ. 424 κ. ἐ., ἐκ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Λέοντος Ἀλλατίου παραλαβὼν ἐξέδωκε καὶ ὁ Migne ἐν Ἑλληνικῆς Πατρολογίας Τόμῳ ΡΞΑ' σ. 621 κ. ἐ. μετὰ τῶν ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Ἀλλατίου ἱστορικῶν παρατηρήσεων.
